

УДК 346.34

**ПИТАННЯ ПОРЯДКУ НАДАННЯ БОРЖНИКУ
ДОКАЗІВ ВІДСТУПЛЕННЯ ПРАВА ВИМОГИ ЗА ДОГОВОРОМ ФАКТОРИНГУ**

**PROCEDURE OF GRANTING
TO THE DEBTOR EVIDENCE OF CESSION BY THE FACTORING AGREEMENT**

Токунова А.В.,
*кандидат юридичних наук,
науковий співробітник відділу економіко-правових проблем
попередження економічних правопорушень
Інституту економіко-правових досліджень НАН України*

Статтю присвячено питанням порядку надання боржнику доказів відступлення права вимоги за договором факторингу. Проаналізовано відповідне законодавство та практику його застосування у цій сфері. Визначено основні проблеми, надано рекомендації щодо їх подолання.

Ключові слова: факторинг, договір факторингу, сторони договору факторингу, докази, відступлення права вимоги.

Стаття посвячена вопросам порядку предоставления должнику доказательств уступки права требования по договору факторинга. Проанализировано соответствующее законодательство и практика его применения в этой сфере. Определены основные проблемы, осуществлены рекомендации касательно их преодоления.

Ключевые слова: факторинг, договор факторинга, стороны договора факторинга, доказательства, уступка права требования.

The article deals with the procedure of granting to the debtor evidence of cession by the factoring agreement. The relevant legislation and practice in this area were analyzed. Key issues were identified, recommendations regarding their overcoming were made.

Key words: factoring, factoring agreement, the parties factoring agreement, the evidence, the assignment of the claim.

Постановка проблеми. Розвиток в Україні ринкових відносин потребує, окрім використання власного досвіду, звертати увагу і на світову практику підприємництва. Тому останнім часом суб'єктами господарювання в тому числі активно використовуються інструменти, які добре зарекомендували себе під час ведення бізнесу за кордоном: форфейтинг, лізинг, факторинг. Стосовно останнього, через значне підвищення ефективності господарської діяльності за умови звернення до факторингу, його використання стає все більш популярним, а вартість відповідних правочинів постійно зростає. Разом із тим, і законодавство, що регулює відповідні відносини, і практика здійснення факторингу, на сьогодні не є добре проробленими, що призводить до проблем у його використанні. Тому подальше вивчення питань, пов'язаних із факторингом, визначення та вирішення проблем у цій сфері, безперечно, є актуальним.

Стан дослідження. Зважаючи на важливість теми, що розглядається, різні аспекти факторингу вже досліджувалися як українськими (Н. Внукова [1], О. Пальчук [2], Н. Тараба [3], Я. Чапчадзе [4] та ін.), так і зарубіжними (О. Герценштейн [5], О. Качер [6], С. Овсейко [7], І. Покаместов [8], С. Рудих [9], А. Тюріна [10], І. Ярошевич [11] тощо) науковцями. Слід зазначити, що в більшості робіт досліджено більш загальнотеоретичні питання факторингу, як види останнього, основи його правового регулювання у зарубіжних країнах, природу відповідного договору, положення про його сторони, істотні умови тощо. Разом із тим, недостатньо розробленими є окремі процедурні моменти реалізації даного договору, визначення яких могло б сприяти розвитку факторингу не лише в теорії, а й на практиці, оскільки відсутність «правил гри» в окремих випадках призводить до можливості зловживання сторонами відповідного договору своїми правами, що негативно впливає на активність використання факторингу в господарській діяльності.

Так, недостатньо розробленим є питання порядку надання боржнику доказів відступлення права вимоги за договором факторингу. Визначення основних проблем у цій сфері та надання рекомендацій щодо їх усунення і є метою цієї статті.

Виклад основного матеріалу. Ст. 1082 Цивільного кодексу України (далі – ЦК України) закріплює обов'язок боржника за договором факторингу здійснити платіж факторові за умови, що він одержав від клієнта або фактора письмове повідомлення про відступлення права грошової вимоги факторові, і в цьому повідомленні визначена грошова вимога, яка підлягає виконанню, а також названий фактор, якому має бути здійснений платіж [12]. Очевидно, що виконання цієї умови покладає на іншу особу обов'язок здійснити таке повідомлення. Законодавець встановив альтернативу щодо вибору того, хто саме має здійснити повідомлення.

Відповідно до положень Конвенції УНІДРУА про міжнародний факторинг боржник зобов'язаний сплатити фактору в тому, і лише в тому випадку, якщо боржник не знає про переважне право іншої

особи на платіж і якщо письмове повідомлення про відступлення права вимоги: (а) надане боржнику постачальником або фактором під керівництвом постачальника; (б) обґрунтовано визначає дебіторську заборгованість, яка була передана, і фактор, якому або на рахунок якого боржник зобов'язаний здійснити платіж; та (с) стосується права грошової вимоги, яка впливає з договору купівлі-продажу товарів, укладеного під час або до того, як зроблено повідомлення [13]. Тобто основну роль у факті повідомлення грає постачальник – клієнт за договором факторингу.

Разом із тим, у літературі зазначається, що обов'язок повідомлення боржника щодо відступлення права вимоги, яке відбулося, має покладатися не на клієнта, а на фінансового агента, оскільки, якщо боржника не було письмово повідомлено, що відбувся перехід права кредитора до іншої особи, ризик несприятливих наслідків несе новий кредитор [9, с. 155-156]. Слід не погодитися з таким підходом, оскільки метою договору факторингу є спрощення обігу та відповідних відносин між сторонами, а дана пропозиція хоч і покладе всю відповідальність щодо повідомлення на фактора, навряд чи спростить процедуру стягнення коштів з боржника, оскільки клієнт володіє більшою кількістю важелів для здійснення ефективного (такого, що мінімізує вірогідність витребування додаткових доказів, суперечностей тощо) повідомлення. Таким чином, пропонується *рекомендувати покласти обов'язок щодо сповіщення боржника саме на клієнта.*

Крім того, відповідно до ч. 2, 3 ст. 1082 ЦК України боржник має право вимагати від фактора надання йому в розумний строк доказів того, що відступлення права грошової вимоги факторові справді мало місце. Якщо фактор не виконає цього обов'язку, боржник має право здійснити платіж клієнтові на виконання свого обов'язку перед ним. Виконання боржником грошової вимоги факторові відповідно до цієї статті звільняє боржника від його обов'язку перед клієнтом [12]. Слід зазначити доцільність положення щодо права боржника на витребування доказів відступлення. Разом із тим, можливе зловживання боржником цим правом через невизначеність сутності доказів, природно, призведе до ускладнень правовідносин між сторонами договору факторингу, пов'язаних, наприклад, з поверненням клієнтом фактору наданого фінансування, вирішення проблем з оплатою послуг, процедурними питаннями обслуговування цих операцій тощо.

О. Качер визначає, що «доказом», який у даному випадку повинен надати фінансовий агент, скоріше за все, має бути сам договір фінансування під відступлення права грошової вимоги [6, с. 117].

Банківський кодекс Республіки Білорусь встановлює, що в такому письмовому повідомленні повинні бути вказаними: грошова вимога, яка має бути виконана, в тому числі та, що сплачується фактору, сума грошового зобов'язання, а також банк або небанківська кредитно-фінансова організація, що виступає в якості фактора [14].

Проектом Положення про здійснення факторингових операцій, який було розроблено Асоціацією

українських банків, закріплено, що повідомлення має бути письмовим та містити визначення грошової вимоги, яка підлягає виконанню, а також названий фактор, якому має бути здійснений платіж [15].

Зважаючи на викладене вище, вважається доцільним рекомендувати особі, яка здійснюватиме повідомлення, до письмової форми самого повідомлення додавати засвідчені копії документів, на підставі яких виникло право вимоги, витяг із договору між фактором та клієнтом, де визначаються сторони та право вимоги, яке відступається. Крім того, пропонується тлумачити норму щодо письмового повідомлення у статті, яка розглядається, таким чином, щоб це повідомлення містило вказані вище документи.

Я. Чапічадзе зазначає, що, якщо клієнтом або фактором не було сповіщено боржника про перехід прав фактору, або останнім не було надано доказів здійсненого відступлення, боржник здійснює платіж на виконання свого зобов'язання клієнту, а не фактору. При цьому клієнт буде нести відповідальність перед фактором лише в тому випадку, якщо договір факторингу передбачає право регресу до клієнта. Якщо договором дане право не передбачено, клієнт не несе відповідальності за невиконання або неналежне виконання боржником вимоги, яка є предметом відступлення. Це пов'язано з тим, що клієнт не має гарантувати платоспроможність боржника [4, с. 177]. Для запобігання такій ситуації слід рекомендувати надсилати повідомлення про відступлення якнайшвидше. *Пропонується здійснювати таке повідомлення не пізніше наступного робочого дня після здійснення відступлення права вимоги.*

Слід зазначити, що можливим є зловживання з боку постачальника, коли право вимоги до боржника може бути відступленим декільком факторам. К. Гасніковим пропонується у випадку отримання боржником декількох письмових повідомлень про відступлення одного й того ж права (вимоги) закріпити необхідність здійснення платежу тій особі, повідомлення на користь якої прийшло раніше за часом. Письмові повідомлення, що були отримані в один день, вважаються одночасними. У випадку отримання повідомлень в один день або у випадку неможливості визначити пріоритет на отримання платежу, боржник має призупинити виконання покладеного на нього зобов'язання, негайно повідомивши про це в письмовому вигляді кредитора за первісним договором, та осіб, які претендують на отримання коштів за відступленою вимогою. Боржник має виконати пред'явлену до нього вимогу безпосередньо після надання доказів врегулювання спору між особами, повідомлення яких він кваліфікував як такі, що були отримані одночасно [16, с. 179-180].

Дана думка є обґрунтованою та актуальною. Пропонується запозичити подібну схему до україн-

ської практики факторингової діяльності, з деякими уточненнями. Так, у випадку, якщо до боржника приходять декілька обґрунтованих повідомлень щодо відступлення одного й того ж права вимоги, пропонується рекомендувати вчинення наступних дій. Якщо боржник вже встиг здійснити виконання, ґрунтуючись на першому повідомленні, він має відразу повідомити про ситуацію, що склалася, фінансового агента (агентів), вимоги яких надійшли пізніше за часом, та постачальника. У випадку, якщо таке виконання здійснено ще не було, пропонується застосовувати модель, яка ґрунтується на тій, що запропонована К. Гасніковим: боржник має негайно повідомити фінансових агентів та постачальника, припинивши одночасно з цим виконання зобов'язання до з'ясування всіх обставин.

Крім того, всупереч думці вищевказаного автора, пропонується не покладати на боржника обов'язок визначати пріоритетність вимог фінансових агентів: ситуація відступлення однієї вимоги декільком факторам вже є такою, що може містити зловживання, тому більш доцільним буде спочатку повідомити всіх суб'єктів правовідношення щодо відступлення права вимоги, і надати їм можливість визначити ці пріоритети самостійно.

Висновки. Отже, досліджено низку аспектів порядку надання боржнику доказів у разі відступлення права вимоги за договором факторингу. При цьому аргументовано покладання обов'язку зі сповіщення боржника про відступлення права вимоги, яке відбулося, на клієнта у договорі факторингу. Крім того, внесено пропозицію стосовно надсилання під час сповіщення боржника про здійснене відступлення права грошової вимоги самого письмового повідомлення та матеріалів, необхідних для доведення факту відступлення права вимоги (засвідчених копій документів, на підставі яких виникло останнє, витяг із договору між фактором та клієнтом, де визначаються сторони та право вимоги, яке відступається тощо). Також обґрунтовано положення про те, що повідомлення боржника має здійснюватися не пізніше наступного робочого дня після відступлення права вимоги, здійснено рекомендації щодо моделі поведінки боржника в разі отримання декількох повідомлень щодо відступлення одного й того ж права вимоги.

Перспективи подальших розвідок. Що стосується напрямів подальших наукових досліджень, перспективним є визначення способів закріплення запропонованих у роботі положень до національного законодавства. Також доцільним є розроблення питання розумного строку надання боржнику доказів відступлення права вимоги за договором факторингу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Внукова Н.М. Основи факторингу: навч. посіб. / Н.М. Внукова. – К.: Знання, 1998. – 173 с.
2. Пальчук О.І. Факторинг на ринку фінансових послуг: монографія / О.І. Пальчук; НАН України, Ін-т світ. економіки і міжнар. відносин. – К., 2011. – 164 с.
3. Тараба Н.В. Зовнішньоекономічні угоди з комерційним фінансуванням: дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.03 – цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право / Наталія Вікторівна Тараба. – К., 2007. – 223 с.

4. Чапичадзе Я.А. Договор факторинга : дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.03 – гражданское право и гражданский процесс; семейное право; международное частное право / Яна Александровна Чапичадзе. – Х., 2000. – 191 с.
5. Герценштейн О.В. Договор финансирования под уступку денежного требования : дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.03 – гражданское право; предпринимательское право; семейное право; международное частное право / Ольга Витальевна Герценштейн. – Иркутск, 2004. – 206 с.
6. Качер О.В. Правовое регулирование договора финансирования под уступку денежного требования : дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.03 – гражданское право; предпринимательское право; семейное право; международное частное право / Ольга Владимировна Качер. – СПб., 2007. – 164 с.
7. Овсейко С.В. Факторинг: право и практика / С.В. Овсейко // Банковский вестник. – 2007. – № 10. – С. 46–52.
8. Покаместов И.Е. Эффективная организация факторингового бизнеса : автореф. дис. ... канд. экон. наук : спец. 08.00.10 – финансы, денежное обращение и кредит / Илья Евгеньевич Покаместов. – М., 2007. – 27 с.
9. Рудых С.Н. Гражданско-правовой механизм реализации договора финансирования под уступку денежного требования : дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.03 – гражданское право; предпринимательское право; семейное право; международное частное право / Светлана Николаевна Рудых. – Иркутск, 2009. – 226 с.
10. Тюрина А.В. Договор финансирования под уступку денежного требования по законодательству Российской Федерации и унифицированным нормам международного частного права : дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.03 – гражданское право; предпринимательское право; семейное право; международное частное право / Анастасия Владимировна Тюрина. – Казань, 2007. – 165 с.
11. Ярошевич И.А. Гражданско-правовое регулирование договора финансирования под уступку денежного требования (факторинга) : дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.03 – гражданское право; предпринимательское право; семейное право; международное частное право / Илья Александрович Ярошевич. – Волгоград, 2000. – 170 с.
12. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 р. № 435-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – №№ 40–44. – Ст. 356.
13. Конвенція УНІДРУА про міжнародний факторинг від 28 травня 1988 р. // Урядовий кур'єр. – 2006. – № 49.
14. Банковский кодекс Республики Беларусь от 25 октября 2000 г. № 441-3 [Електронний ресурс] // Эталонный банк данных правовой информации Республики Беларусь. – Режим доступа : <http://www.pravo.by/> (станом на 10.01.2013).
15. Проект положення про здійснення факторингових операцій [Електронний ресурс] // Офіційний сайт Асоціації Українських банків. – Режим доступу : <http://aub.org.ua/atachs/Faktor.doc> (станом на 10.01.2013).
16. Гасников К.Д. Сравнительная характеристика договора финансирования под уступку денежного требования (факторинга) по праву России и Англии : дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.03 – гражданское право; предпринимательское право; семейное право; международное частное право / Кирилл Дмитриевич Гасников. – М., 2005. – 214 с.